

“In reddeloozen toestand gebracht”

De Geoctrooieerde Vervening in de Krimpenerwaard, 1778-1916

GERT KOESE

Inleiding

Tijdschrift voor
waterstaatsgeschiedenis
20 (2011) 1, 11-23

Tijdens het Holoceen, de warmere periode na de ijstijden, begon in het kustgebied van Zuidwest-Nederland veenvorming op te treden. Dit zogenaamde laagveen was voedselrijk veen, ontstaan door het afsterven van plantaardig materiaal dat contact had met het grondwater. Vooral toen zich voor de kust een gesloten gordel van strandwallen vormde en de zee minder vaak het land overspoelde om klei af te zetten, kreeg de veenlaag de kans om te groeien.¹ Al in de ijzertijd werd het belang van dit veen ingezien. Uit deze tijd dateren de eerste sporen van zoutwinning uit veen.² Ook het gebruik van gedroogd veen (turfs) als brandstof was bekend, maar pas in de middeleeuwen kwam de turfwinning goed op gang. Toen rond 1530 een groot deel van het veen tot aan de grondwaterspiegel was afgegraven, ging men over op turfbaggeren of slagturven, de winning van turf onder de waterspiegel. Een groot deel van het veenlandschap werd op deze manier vergraven. In de loop van de achttiende eeuw werden de verveningen meer projectmatig aangepakt en ontstonden de gereglementeerde verveningen.³ In de octrooien die hiervoor werden verleend, waren niet alleen bepalingen opgenomen voor vervening, maar ook voor bedijking en droogmaking van de ontstane waterplas.

In de afgelopen decennia is het nodige gepubliceerd over turfwinning.⁴ Veelal wordt de turfwinning in de literatuur economisch positief gewaardeerd. Er is wel aandacht voor de negatieve gevolgen voor het landschap en ook voor de verarming van het veengebied, maar bij de turfwinning *an sich* ligt de nadruk meer op het lucratieve aspect. Veel ondernemingen waren inderdaad succesvol, maar de praktijk laat ook zien dat verveningsprojecten op een mislukking konden uitlopen. Voorbeelden hiervan zijn de verveningen in de Frederikspolder in Rijnland en in de polder Oukoop, behorend tot de zogenaamde ingenomen landen van Rijnland. In beide gevallen werd het verleende octrooi ingetrokken, in de Frederikspolder op verzoek van de ingelanden zelf en in de polder Oukoop op bevel van koning Willem I omdat het polderbestuur niet kon voldoen aan de bepaling uit het octrooi dat de ontstane plassen ook weer moesten worden drooggemaakt.

In genoemde polders ging het slechts om beperkte oppervlakten, maar ook groter opgezette projecten konden mislukken. Dat was het geval in de Krimpenerwaard. Daar was nooit op grote schaal turf gewonnen. Er werden voornamelijk landbouw en veeteelt bedreven en ook de teelt van hennep voor de touwproductie was lucratief. Waarschijnlijk daarom werden in de Krimpenerwaard al vroeg keuren uitgevaardigd om het turfwinnen aan banden te leggen. Kennelijk met succes. Het had aan het eind van de achttiende eeuw echter niet veel gescheeld of een groot deel van de Waard was afgegraven. Voor het zover kwam, stierf het project een stille dood. Restanten van dit verveningsproject zijn nu nog als stille getuigen in het landschap zichtbaar, zoals de Stolwijkervaart en de Stolwijkersluis.

Dit artikel schetst de geschiedenis van dit veelbelovende en toch mislukte project. Allereerst wordt ingegaan op de oorzaken van de vervening: waarom werd in een gebied waar turfwinning nooit op grote schaal werd beoefend ineens een groots verveningsplan opgezet? Vervolgens wordt de moeizame weg tot de verkrijging van het octrooi beschreven. De tijd tussen het eerste plan en de concessie bedroeg maar liefst zestien jaar. Na kort aandacht te hebben besteed aan de inhoud van het octrooi en het reglement, komt de start van de vervening aan bod. Al direct trad de neergang in. Wat zijn de redenen

1 G.P. van de Ven (red.), *Leefbaar laagland. Geschiedenis van de waterbeheersing en landaanwinning in Nederland* (Utrecht 2003), 16-20.

2 P.W. van den Broeke, 'Turfwinning en zoutwinning langs de Noordzeekust', *Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis* 5 (1996), 48-59.

3 A.J.J. van 't Riet, 'Mee-ten, boren en besien'. Turfwinning in de buitenrijnse ambachten van het hoogheemradschap van Rijnland 1680-1800 (Hilversum 2005), 77-78.

4 Zie bijvoorbeeld: 'Turfwinning in Laag Nederland voor 1530'. Thema-nummer *Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis* 5 (1996).

van de mislukking van het project? In de paragrafen daarna komt de juridische afwikkeling van de veenderijgoederen na de intrekking van het octrooi in 1853 aan de orde. Ten slotte is er kort aandacht voor de Stolwijkersluis, het bekendste restant van de veenderijwerken.

Een splende kwestie

In de tweede helft van de achttiende eeuw was de Krimpenerwaard op economisch gebied in een neerwaartse spiraal terecht gekomen. Verschillende rivieroverstromingen waren hier debet aan. Oorzaken van deze rampen waren de slechte toestand van de dijken en de rivierbeddingen en een instabiele waterverdeling over de Rijntakken. De Krimpenerwaard en de Lopikerwaard werden zowel in 1726 als in 1751 door overstromingen getroffen. De zwaarste watersnood vond plaats op 26 januari 1760. Hoge waterstanden in de Lek in combinatie met kruierend ijs deden in de vroege ochtend de dijk bij Bergstoep breken (zie afb. 1), waardoor een deel van de Krimpenerwaard volstroomde.⁵ Door al deze overstromingen vervielen de inwoners tot armoede. In de latere octrooiaanvraag om te mogen vervenen gaven de ingelanden aan dat verschillende keren ontheffing van verponding was verleend door de Staten van Holland en West-Friesland. Veel eigenaren konden de lasten niet meer opbrengen en deden afstand van hun landerijen, waarna deze toevielen aan het ambacht. Soms was de toestand zo penibel, dat zelfs het ambacht de lasten niet aankon en het verlaten land werd toegevoegd aan de grafelijkheidsdomeinen van Holland. Ook de aanhoudende sterfte onder het vee door de runderpest droeg bij aan de malaise.

De toestand in de Krimpenerwaard ging Petrus Verhoeff aan het hart. Hoewel hij als oud-baljuw, schout en secretaris van de vrije heerlijkheid van de Lek, Lekkerkerk en Zuidbroek inmiddels in Amsterdam woonde, was hij de Waard nog niet vergeten. In 1778 ontwikkelde hij een plan voor economisch herstel dat de inwoners weer bestaanszekerheid moest verschaffen. Investeren in landbouw leek hem het beste. Die werd algemeen gezien als de sleutel tot economische vooruitgang.⁶ De Krimpenerwaard bestond nu uit "slegte landen en niets gevende wildernissen". Maar daaronder bevond zich een dikke veenlaag van zo'n acht voet (circa 2,5 meter) die prima kon dienen als brandstof. En zo sneed het mes aan twee kanten: enerzijds werden er inkomsten gegenereerd uit de turfwinning en anderzijds zou het land een betere opbrengst geven na droogmaking van de ontstane veenplassen. Onder het veen bevond zich namelijk zware klei, die heel wat beter was dan de huidige slechte bovenaarde.

In zijn plan rekende Verhoeff voor dat er door de turfwinning 53 miljoen gulden in de kas van het gewest zou vloeien. Hij ging uit van 7.000 Zuid-Hollandse morgen te vervenen land.⁷ Van elke morgen kon 38.400 ton turf worden gewonnen (64 ton per vierkante roede van 14,2 vierkante meter). De provinciale impost was vier stuivers per ton, wat uitkwam op 7.680 gulden per morgen. Voor die 7.000 morgen werd dat dus een totaalbedrag van 53 miljoen gulden. Daarbij kwamen nog de inkomsten uit de 'consumptie' van turf (het zogenaamde kluitgeld) en het vervoer. Naast deze directe inkomsten uit turfwinning zou ook de waarde van het land toenemen. Was een morgen in de huidige situatie ongeveer 200 gulden waard, na vervening en droogmaking zou de waarde stijgen tot wel 6.000 gulden of meer per morgen.⁸ Ook dat beloofde extra inkomsten voor het gewest uit de belasting op onroerend goed.

Om de ingelanden van zijn plan te overtuigen, liet Verhoeff het controleren door enkele landmeters en dijkbazen. Door hen liet hij ook de kosten berekenen voor het hele project.⁹ Een begroting is helaas niet overgeleverd. Hij richtte bovendien een verzoek aan de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland om gezamenlijk met de ambachtsheeren en -vrouwen uit de Krimpenerwaard te overleggen over zijn plan.¹⁰ Of dit beraad heeft plaatsgevonden is niet duidelijk, maar in ieder geval kreeg Verhoeff de ambachtsheeren en een aantal grondeigenaren in de Waard achter zich. In januari 1779 hadden zelfs al

5 L.P. Ouweneel, 'De overstroming van 1760', in: G.P. van de Ven (red.), *Mensen in een waard vol wind en water. De geschiedenis van de waterhuishouding in de Krimpenerwaard* (Hilversum 2004), 37-48.

6 A. van den Brink, 'Gespaard Landschap 1, de Stolwijkersluis en de Geoctrooieerde Vervening van de Krimpenerwaard', *Tidings van Die Goude* (2003), 40.

7 Een Zuid-Hollandse morgen (oppervlaktemaat) is ca. 1,2 ha.

8 Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard, Rotterdam (NL-RdmHHSK), Archief van de Commissarissen uit de Geïnteresseerden (E1), inv.nr. 30, 1123.1 (memorie van Verhoeff, dec. 1778, pp. 1-2).

9 NL-RdmHHSK, E1, inv.nr. 30, 1123.1 (aanhangsel, 1779). Het plan werd 'geëxamineerd' door de landmeters Van der Does en Zillesen (uit respectievelijk Wassenaar en Schoonhoven) en de dijkmeesters Blanken en Duybus (uit respectievelijk de Krimpenerwaard en de Alblasserwaard).

10 Ibidem, 1123.1 (verzoekschrift Verhoeff aan Gecommitteerde Raden, 1778).

Afb. 1. De locatie van de dijkdoorbraak van 1760 aangegeven op de overzichtskaart van de Krimpenerwaard van 1792. Collectie Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard, Rotterdam.

diverse ingelanden een verklaring ondertekend waarin ze aangaven dat aan Verhoeff een salaris moest worden uitbetaald voor zijn “oneindige moeitens” en waarin ze zich bereid verklaarden de kosten van het project voor hun rekening te nemen als die niet zouden worden gedragen door het gewest.¹¹

De grondeigenaren verenigden zich als ‘geïnteresseerden’ in de vervening en benoemden drie commissarissen uit hun midden om namens hen zaken te doen: mr. O.C.G. Cloot, heer van Nieuwerkerk, Zuid-Schalkwijk, Vijfhuizen en Rijnsaterwoude, P. Vreede en J.C. van den Kerkhof. Deze commissarissen kwamen respectievelijk uit Den Haag, Haarlem en Amsterdam. Stedelingen dus, die waarschijnlijk niet alleen in het belang van de Krimpenerwaard handelden, maar ook aan hun eigen vermogen dachten. Op hun beurt benoemden ze Cornelis Redelijkheid, een in zijn tijd beroemde waterbouwkundige, om de plannen verder uit te werken.¹²

Op 6 oktober 1781 deed Cornelis Redelijkheid een uitgebreid plan het licht zien. Hij richtte dit “berigt” aan de eigenaars van veenlanden in het Benedenkerker gedeelte van het ambacht Stolwijk en in het ambacht Berkenwoude. Hieruit blijkt dat het te vervenen deel van de Krimpenerwaard beduidend kleiner was dan in het oorspronkelijke plan van Verhoeff, dat de halve Waard besloeg. Men was ongetwijfeld tot de conclusie gekomen dat zo’n immens project niet haalbaar was en dat het wat kleinschaliger moest worden aangepakt. In zijn plan somde Redelijkheid de voordelen van de vervening op en ging hij ook in op een aantal bezwaren die door ingelanden waren ingebracht. Niet iedereen had vertrouwen in het project. Zo vroegen enkele ingelanden zich af:

1. Als de voorgestelde uitveening eens tot een groote waaterplas zal zyn gemaakt.
2. En als die waaterplas eens in groote of uitgebreidheid aannam.
3. En als eens bevonden wierd dat die waaterplas nooit, of ooit weder zoude kunnen werden droog-gemaakt, zouden dan de gevolgen niet allerschadelykst zyn?

Punt voor punt weerlegde Redelijkheid de bezwaren. Hij besloot zijn plan met de verzuchting dat hij hartgrondig wenste dat de Staten van Holland zijn pogingen, die hij geheel belangeloos en met het oog op de Waard had ondernomen, met een gunstig octrooi zouden bekronen. Op 31 december 1781 verscheen een aanhangsel waarin hij nog enkele nagekomen bezwaren weerlegde.¹³

¹¹ Ibidem, 1123.1 (verklaring van ingelanden, januari 1779).

¹² L.F. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland. Deel III: De waarden. Afdeling I: De Krimpenerwaard* (Den Haag 1927), 137.

¹³ NL-RdmHHSK, E1, 1123.2 ('berigt aan de respectieve eigenaars eeniger veenlanden (...)', 6-10-1781 en aanhangsel, 31-12-1781).

Op 27 maart 1782 volgde de octrooiaanvraag aan de Staten van Holland en West-Friesland. Het verzoek behelsde de vervening van 2.000 morgen land onder Berkenwoude en Stolwijk, 5.000 morgen minder dus dan in het oorspronkelijke plan van Verhoeff. Om de kosten te dekken vroeg men toestemming om per ton turf zes duiten te heffen: vier voor het aanleggen van de benodigde bruggen, sluizen en molens en twee om een kapitaal op te bouwen voor het droogmaken van het verveende deel van de Waard. Om de belastingen te kunnen blijven voldoen, was een waarborgfonds voorzien, waarin per te vervenen morgen 300 gulden aan waarborgpenningen moest worden gestort.¹⁴

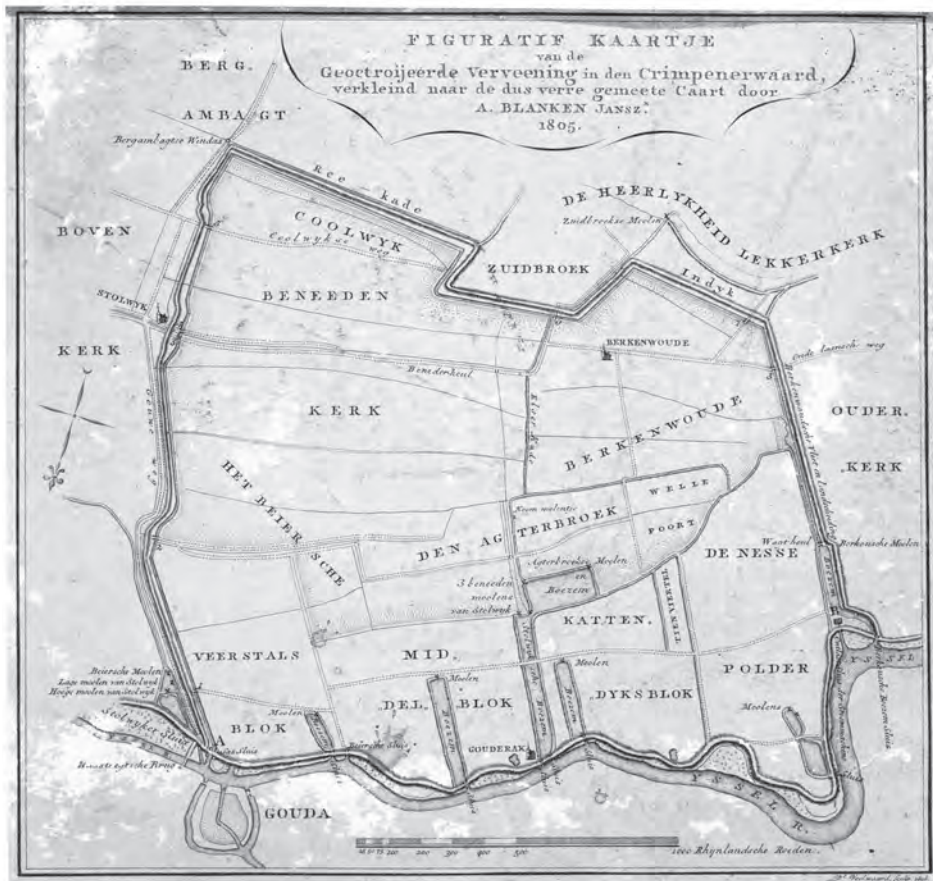
Met de octrooiaanvraag begon een slepende procedure. De Staten legden het verzoek in handen van de Gecommitteerde Raden, die op hun beurt advies vroegen aan dijkgraaf en hoogheemraden van de Krimpenerwaard. Hoewel dit college eerst akkoord ging, spraken drie hoogheemraden later op persoonlijke titel hun bezwaren uit tegen het plan. De Gecommitteerde Raden besloten daarop advies te vragen aan C. Brunings, inspecteur-generaal van 's lands rivieren. Hij reageerde in een rapport van 29 december 1784 positief op het plan, maar kwam wel met suggesties om het te verbeteren. Hij stelde tevens een conceptreglement van vervening op. De Gecommitteerde Raden namen het rapport en het reglement over in hun eveneens positieve advies van 31 augustus 1785.¹⁵ Om de bezwaren van de drie hoogheemraden verder te ontcrachten, publiceerde Cornelis Redelijkheid op 24 maart 1786 nog een 'wederlegging'.¹⁶ De Staten namen echter geen beslissing. In juli 1787 vroegen de commissarissen weer om een gunstige beschikking, maar door de inval van de Pruisen waren de Staten niet in de gelegenheid aandacht te schenken aan de verveningskwestie. Ook een verzoek van mei 1788 bleef onbeantwoord. Vervolgens bleef het jarenlang stil.

Tijdens de Bataafse Omwenteling van 1795 maakten de Staten van Holland plaats voor de Provisionele Representanten van het Volk van Holland. Deze omwenteling was voor de commissarissen aanleiding om de octrooiaanvraag te herhalen. Op 3 december 1795

14 Ibidem, 1123-3 (verzoekschrift om octrooi, 27-3-1782).

15 Ibidem, inv.nr. 31, 1123.8 ('advies Gecommitteerde Raaden (...)'), 31-8-1785).

16 Ibidem, inv.nr. 30, 1123.2 ('eenvoudige wederleggingen (...)'), 24-3-1786).

Afb. 2. Kaartje van de Geotrooieerde Vervening in de Krimpenerwaard. Verkleinde weergave van de oorspronkelijke kaart door A. Blanken Jansz., 1805. Collectie Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard, Rotterdam.

dienden ze een nieuw verzoek in, dat door de Provisionele Representanten in beraad werd gehouden. Toen dit college een jaar later werd vervangen door het Provinciaal Bestuur van Holland, probeerden de commissarissen het nog eens, waarbij ze aandrongen op een spoedige behandeling.¹⁷

Het verzoekschrift werd in handen gegeven van het Provinciaal Comité van Holland, dat op 19 december 1796 een gunstig advies uitbracht.¹⁸ Het Provinciaal Bestuur verleende echter nog geen octrooi, maar legde het advies voor aan enkele burgers van de Krimpenewaard om ook hun belangen te laten meewegen.¹⁹ Dit leverde weer vertraging op, want dezelfde dag stelde een van de burgers, Van Kempen, een advies op waarin hij zijn bezwaren uitte en aandrong het verzoek weer in handen te stellen van dijkgraaf en hoogheemraden van de Krimpenewaard. Verder dienden alle ambachten en ingelanden te worden gehoord over het verveningsproject.²⁰ In een brochure die rond deze tijd verscheen met een chronologisch overzicht van de gang van zaken rond de octrooiverlening schampert de anonieme auteur dat de commissarissen van Herodes naar Pilatus werden gestuurd. Met deze Bijbelse uitdrukking hekelde hij de besluiteloosheid van de verschillende overheden. Natuurlijk richtte hij zijn pijlen vooral op het oude bewind, maar ook het nieuwe bestuur kon nu niet direct slagvaardig genoemd worden.²¹

Het octrooi

Op 23 juni 1797 nam het Provinciaal Bestuur het verlossende besluit: het octrooi werd verleend. Eindelijk kon met de vervening worden begonnen. Allereerst werden op 14 januari 1798 nieuwe commissarissen benoemd. Voor hen werd een instructie opgesteld. Ze kwamen onder toezicht te staan van een commissie tot 'beneficering'. Op 2 augustus 1798 werden de al genoemde Brunings, waterbouwkundige en cartograaf C.R.T. Kraijenhoff, directeur van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte J.D. Hui-chelbos van Liender en inspecteur-generaal van de waterstaat F.W. Conrad benoemd tot toezichthouders. In een gecombineerde vergadering, gehouden op 14 november 1798, werd Arie Blanken Jansz. aangesteld tot directeur van de vervening.²²

In de tekst van het octrooi werd eerst omstandig de procedure beschreven vanaf het moment van de eerste aanvraag, waarbij het feit dat de voormalige Staten van Holland geen besluit hadden genomen onder andere werd geweten aan een "schandelijke onverschilligheid omtrent de staat van 's lands financiën". Als richtsnoer dienden de commissarissen het rapport van Brunings en het conceptreglement uit 1784 in acht te nemen. Vervolgens stelde het octrooi enkele randvoorwaarden. Zo moest binnen een jaar na dagtekening door middel van obligaties 550.000 gulden worden geleend voor het aanbesteden van de werken voor de vervening. Dit bedrag diende door de ingelanden te worden opgebracht. De commissarissen verzochten echter om in het eerste jaar niet het hele bedrag te hoeven lenen, maar te mogen volstaan met 150.000 gulden. Gedurende acht achtereenvolgende jaren zou dan 50.000 gulden worden bij geleend. Dit verzoek werd gehonoreerd. Een belangrijke voorwaarde was dat de noodsluizen en de ringdijk, die Brunings in zijn reglement noemde, voltooid moesten zijn voordat met de vervening mocht worden gestart. Ten slotte diende er binnen een jaar na dagtekening van het octrooi 50 gulden van elke morgen verveenbaar land aan de kas van het gewest te worden uitbetaald.²³

Het reglement

Het octrooi schreef een herziening van het conceptreglement van Brunings voor. Dit werd op 27 november 1797 door een daarvoor aangewezen commissie vastgesteld. Het reglement telde 34 artikelen en had als titel *Reglement tot vervening en bedijking van ruim 2900 rijnlandse of circa 2000 Zuid-Hollandse morgen veenland, gelegen in het ambacht van Berkenwoude*

17 Ibidem, inv.nr. 31, 1123.5 (verzoekschrift aan Provinciaal Bestuur, juni 1796).

18 Ibidem, 1123.5 (advies Provinciaal Comité, 19-12-1796).

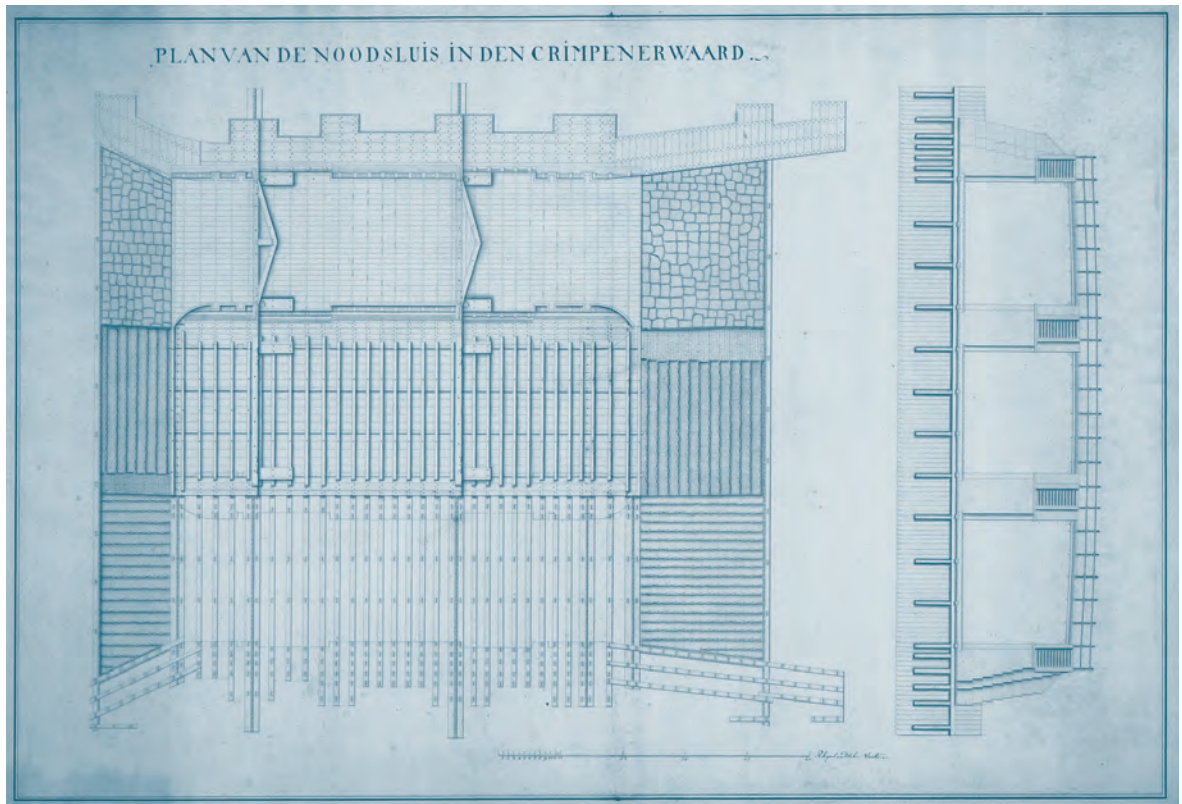
19 Ibidem, 1123.5 (decreet Provinciaal Bestuur, 21-12-1796).

20 Ibidem, 1123.5 (advies Van Kempen aan Provinciaal Bestuur, 21-12-1796).

21 Ibidem, 1123.4 ('memorie (...) van 't verrichte in eener nieuwe veenderije in den Krimpenewaard (...)', ca. 1797).

22 Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen III*, 144-145.

23 NL-RdmHHSK, E1, inv.nr. 33 (octrooi van het Provinciaal Bestuur, 1797); Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen III*, 139.

en het benedenkerker gedeelte van Stolwijk in de Krimpenerwaard. Het stelde de grenzen van de veenderij vast (zie afb. 2) en gaf gedetailleerde voorwaarden voor de vervening en de voorbereiding ervan.

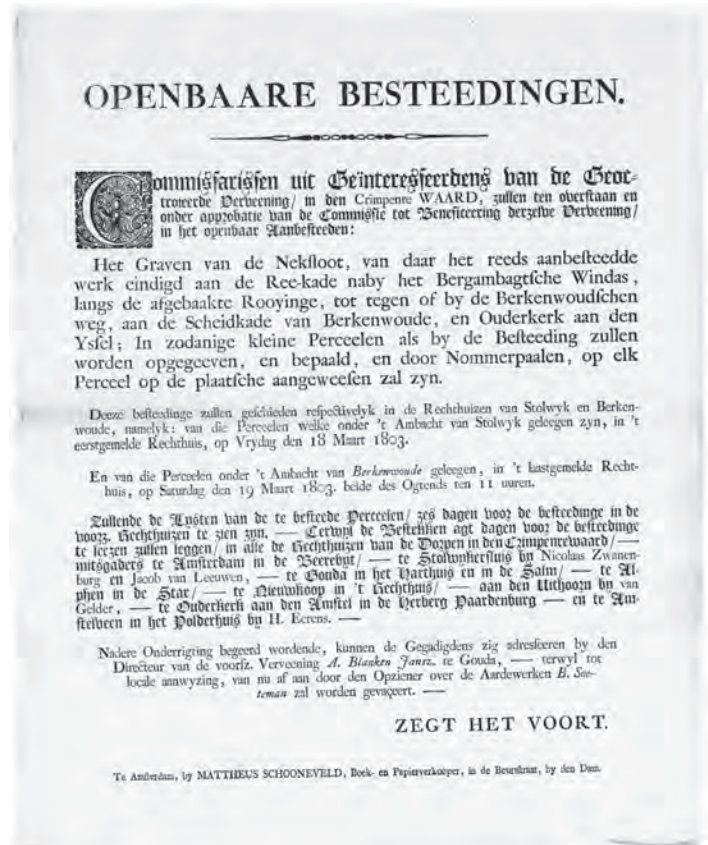
Die voorbereidende werken werden in de eerste artikelen beschreven. Artikel 2 verplichtte de verveners om in de IJsseldijk een dubbele stenen noodsluis te maken met openingen van 24 Rijnlandse voeten (circa 7,5 meter), twee paar deuren en schotbalken (zie afb. 3). Deze sluis was nodig om bij een eventuele doorbraak van de rivierdijken het overstromingswater op een makkelijke manier te kunnen lozen. De sluis kwam in de dijk bij de grens tussen Krimpen aan den IJssel en Krimpen aan de Lek. Ook de ringdijk en -vaart om het te vervenen gebied moesten klaar zijn voor aanvang van de vervening (zie afb. 4). Dat wil zeggen: de dijk moest een zodanige hoogte en zwaarte hebben als de commissie nodig vond. In de daarop volgende jaren diende de dijk zijn definitieve afmetingen te krijgen. Hiervoor was bovenaarde nodig, wat pas beschikbaar kwam als met de vervening was begonnen (artikelen 3-6). Ten slotte moest rondom de vervening een aantal schutsluizen worden gebouwd voor de afvoer van de gewonnen turf (artikelen 7-8).

De artikelen 9 en 10 bepaalden de bouw van vier achtkante benedenmolens en twee bovenmolens, ter vervanging van de drie benedenmolens van Stolwijk, en de bouw van een nieuwe boven- en benedenmolen aan de Berkenwoudse boezem. Deze molens moesten ervoor zorgen dat het peil in de veenderij tien tot twaalf duimen beneden het zomerpeil van Berkenwoude en Stolwijk bleef. Op dit punt werd het reglement echter niet uitgevoerd; in plaats van de molens verrees er een stoommachine. Dit stoomgemaal, het eerste in de Krimpenerwaard, was tevens een van de eerste stoomgemalen in Nederland.

In verband met de belastingen diende aan het begin van het jaar bij het ambachtsbestuur aan te worden gegeven hoeveel morgen men dat jaar van plan was te vervenen. Voor elke morgen werd uit de veenderijkas een waarborgsom van 300 gulden genomen en apart belegd. Deze waarborgsom was bedoeld om de belastingopbrengsten van die percelen te waarborgen (artikel 23). In tegenstelling tot andere verveningen hoefden de verveners het waarborggeld niet direct uit eigen zak te betalen, maar konden ze een beroep

Afb. 3. Tekening van de noodsluis in de IJsseldijk, aangelegd volgens artikel 2 van het reglement, ca. 1800. Collectie Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard, Rotterdam.

Afb.4. Affiche van de openbare aanbesteding van het graven van een gedeelte van de Nekslot, gehouden op 18 maart 1803 in het rechthuis van Stolwijk en op 19 maart 1803 in het rechthuis van Berkenwoude. Collectie Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard, Rotterdam.

doen op de veenderijkas. Indirect kwam het natuurlijk wel uit hun portemonnee, want de veenderijkas werd gevuld met geleend geld van ingelanden. Het uitvoeren van de gewonnen turf kostte de verveners wel meteen geld: een stuiver per ton (artikel 24). De opbrengst diende om de droogmaking van de plassen te financieren. De schouten van de ambachten zagen er streng op toe dat deze belasting niet werd ontdoken. De commissarissen moesten deze belastinggelden ontvangen en beheren (artikel 26). Het reglement besprak verder de taken van de commissarissen. Ze beheerden het kapitaal (artikel 27), besteedden de werken aan (artikel 28), overlegden jaarlijks rekening en verantwoording van inkomsten en uitgaven aan de commissie (artikel 29) en droegen ten slotte zorg voor de uitvoering van dijk- en sluiswerken (artikel 30).

Voor het vervenen werd een termijn gesteld van 105 jaar (artikel 32), veel langer dan gebruikelijk. Was een van de ambachten uitgeveend, dan kon met de droogmaking worden begonnen. De uitvoering daarvan lag in handen van het hoogheemraadschap van de Krimpenerwaard (artikel 33). Na voltooiing van de droogmaking viel het kapitaal van de veenderij toe aan het hoogheemraadschap (artikel 34).²⁴

Tot mislukken gedoemd

Op 10 april 1850 stelden de toenmalige commissarissen van directie een rapport op met als titel *Overzicht van de veenderij in de Krimpenerwaard*. Hierin gaven ze een chronologisch resumé van het verloop van de vervening. In eerste instantie leek alles naar wens te gaan. Er werd in de periode 1802-1806 een bedrag van 550.000 gulden geleend. Hiervan werden alle kosten betaald van de aanleg van de voorgeschreven werken. In 1804 ging de vervening van start. Toen bleek echter, de lange aanloop naar verkrijging van het octrooi ten spijt, dat de animo onder de geïnteresseerden niet groot was. Zo gering zelfs, dat de commissarissen moesten overgaan tot het toepassen van een dwangmaatregel: loting onder

²⁴ Zie voor een uitgebreide beschrijving van de artikelen van het reglement: Teixeira de Matos, *De waterkeeringen III*, 140-144.

de eigenaars. Het reglement schreef namelijk voor dat jaarlijks minimaal vijf morgen moest worden verveen. Door middel van loting konden eigenaars worden gedwongen met vervenen te beginnen zodat deze vijf morgens gehaald werden.

De toon was hiermee gezet voor het verdere verloop van het project. Het tijt keerde zich niet meer ten goede en het liep op een fiasco uit. In het rapport uit 1850 gaven de commissarissen een aantal redenen voor de mislukking. Zo was de veenstof minder goed dan men had verwacht, waarbij ze ook nog aantekenden dat het aanbod de vraag overtrof. Verder voldeden de aangelegde werken, in het bijzonder de stoommachine, niet. Bovendien zorgden “geldelijke bezwaren”, voortvloeiend uit de leningen en de omslagen, geheven om extra kosten te dekken, voor een nadelige balans en waren er bij het octrooi “zeer bezwarende voorwaarden gesteld”. Door alle negatieve ontwikkelingen daalde de waarde van het land, terwijl die in aanloop naar de verkrijging van het octrooi door speculatie juist enorm was gestegen. Door dit alles nam ook de waarde van de obligaties af en was algehele misère een feit.²⁵

Niet alles klinkt even aannemelijk. Dat de aangelegde werken niet voldeden, lijkt onwaarschijnlijk. Teixeira de Mattos noemt de klacht over de stoommachine een foefje.²⁶ Dit moet ook wel een verzinsel zijn, want in een inspectieverslag uit 1808 is te lezen dat de werkende machine in september werd bezocht door enkele commissarissen en de directeur. Zij waren dermate tevreden dat aan de machinist een gratificatie werd toegekend.²⁷ In deze tijd was het verval al ingetreden, gezien het feit dat het animo om te vervenen bijna geheel ontbrak bij de eigenaren. De stoommachine werd in 1832 voor afbraak verkocht (zie afb. 5).²⁸

Ook over de slechte kwaliteit van de turf werd in de jaren voor 1850 met geen woord gerept. In zijn artikel over de vervening in *Tidinghe van Die Goude* maakte A. van den Brink dan ook gehakt van dit motief. Hij gaf aan dat in de Krimpenerwaard vanouds turf werd gewonnen en ook waren er 76 grondboringen gedaan in augustus en september 1782 met positieve uitkomst.²⁹ Overigens wordt door sommige deskundigen aan de betrouwbaarheid van deze grondboringen getwijfeld. In zijn boek *De Lekstreek* gaf T. Vink aan de uitkomsten van de boringen merkwaardig te vinden. In het gebied ligt de Beierse rug, een kleirug. Deze komt in de boorstaten niet voor. Hij concludeerde dat de rug expres is gemeden om de resultaten gunstiger te laten uitvallen, wat hij een “staaltje van ambtelijke voorlichting uit het laatst van de regententijd” noemde. Over de kwaliteit van het veen deed hij echter geen uitspraak.³⁰

Wat was dan de werkelijke reden voor het mislukken van de vervening? Volgens Teixeira de Mattos ontbrak het voornamelijk aan geld. Ook het rapport van 1850 noemt dit als een van de oorzaken. Van geldgebrek was al in een vroeg stadium sprake, want in een vergadering van commissarissen op 30 maart 1805 werd besloten om gezien de staat van de kas van de veenderij “alle mogelijke spaarzaamheid (...) in acht te nemen”.³¹ Hoe dit kwam, blijft gissen. Het lenen van het in het octrooi voorgeschreven bedrag ging nagenoeg zonder problemen. Van deze som kon men echter slechts 85.000 gulden aflossen en er werd maar rente betaald tot 1812. Ongetwijfeld heeft nalatigheid van de ambachtsbesturen van Stolwijk en Berkenwoude een rol gespeeld. Zij waren volgens het reglement belast met het beheer van de in staatsobligaties te beleggen waarborgpenningen. In 1823 bleek echter dat de ambachtsbesturen sinds 1808 niets belegd hadden, zodat er ook geen inkomsten tegenover stonden. Feitelijk was het enige onderpand voor rente en aflossing het stuivergeld, de belasting op de gestoken turf. Dit bleek als gevolg van de onwil van de eigenaren om te vervenen veel te weinig om alle verplichtingen na te komen.³²

Is het tekort aan geld nog enigszins te verklaren, het aanwijzen van een oorzaak waarom de eigenaren niet wilden vervenen is moeilijker. Van den Brink zoekt de mislukking in de economische sfeer. Volgens hem ging het project op een ongelukkig moment van start, namelijk in de Franse tijd. In deze periode stegen de prijzen van agrarische producten, zodat landeigenaren meer heil zagen in het bebouwen van hun land dan in het afgraven daarvan. Tevens raakte de nijverheid in een malaise, waardoor de vraag naar turf

25 Nationaal Archief, Den Haag (NL-HaNA), Provinciaal Bestuur Zuid-Holland (Prov. Best.

ZH), 1850-1945, toegang 3.02.27.01, inv.nr. 6457 (rapport 1850, pp. 1-2).

26 Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen III*, 448.

27 NL-RdmHHSK, Archief van Arie Blanken Jansz., inv.nr. 34.

28 Ibidem, Archief van de Commissie van directie van de Geootrooierde Vervening (E2), inv.nr. 17.

29 Ibidem, E1, inv.nr. 31, 1123.9 ('stukken betreffende het verveen (...) in de Krimpenerwaard', 1797, p. 68).

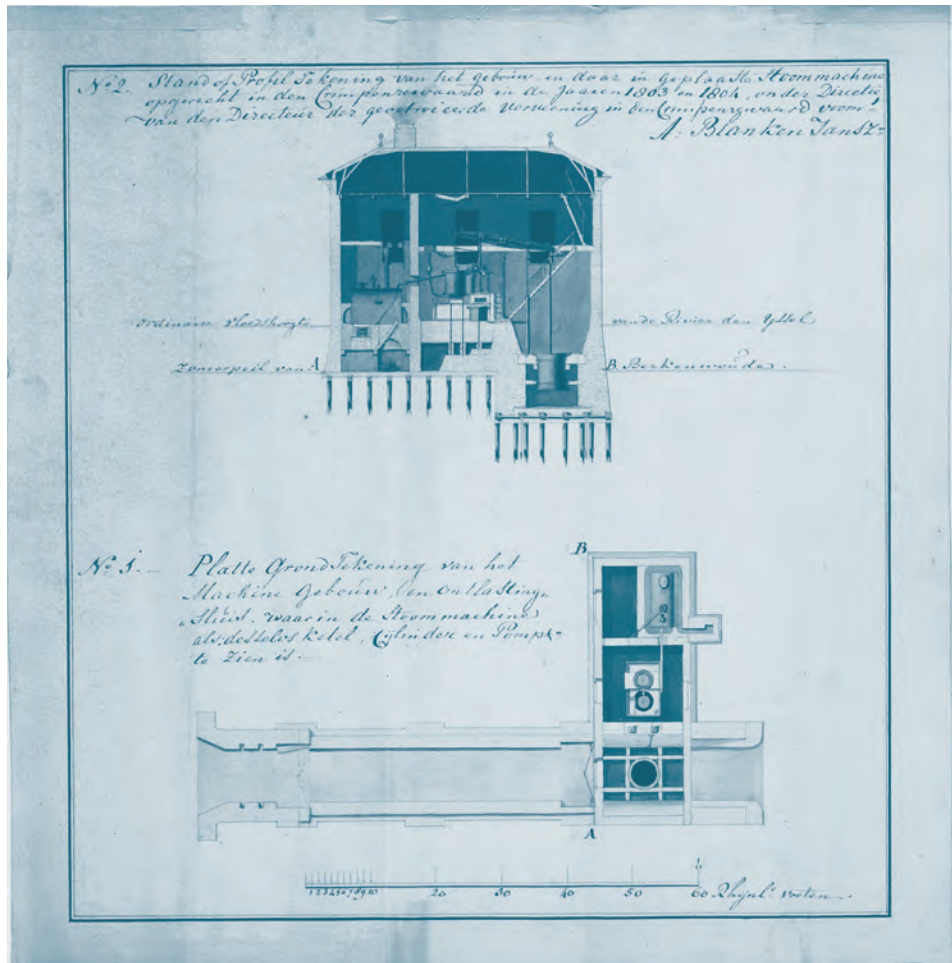
30 T. Vink, *De Lekstreek* (Amsterdam 1926), 250-252. Zie ook: T. Vink, *De rivierstreek* (Baarn 1954), 110.

31 NL-RdmHHSK, E1, inv.nr. 6 (notulen van Commissarissen, 1805).

32 NL-HaNA, Prov. Best. ZH, 3.02.27.01, inv.nr. 6457 (rapport 1850, p. 2).

Afb. 5. Dwarsdoorsnede en plattegrond van de stoommachine en de zogenaamde ontlastingslus, door A. Blanken Jansz., ca. 1800. Collectie Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard, Rotterdam.

afnam.³³ Dit zal ongetwijfeld een rol hebben gespeeld, maar er kan wel tegenin worden gebracht dat in andere delen van het land destijds nog wel volop turf werd gewonnen, zoals in het westen van de provincie Utrecht bij Mijdrecht en Vinkeveen. Er blijven dus onduidelijkheden over de mislukking.

Het was de commissarissen al vroeg duidelijk dat er geen redden meer aan was. De aangelegde werken raakten snel in verval en in 1816 werd aan een commissie ad hoc opgedragen een onderzoek in te stellen naar de wantoestanden. Na drie jaar kwam deze commissie met het voorstel om enkele wijzigingen aan te brengen in het octrooi. De commissarissen uit de geïnteresseerden werden omgezet in een commissie van directie. De taak van de commissie tot beneficering ging over op Gedeputeerde Staten (GS) van Zuid-Holland, zodat het toezicht direct bij de provincie kwam te liggen. De wijzigingen in het octrooi zijn er nooit gekomen en ook het directe toezicht door GS heeft de problemen niet opgelost. De commissarissen van directie zagen zich geplaagd voor de onmogelijke opgave om de schulden van de veenderij te vereffenen. In 1820 besloten ze contact te zoeken met alle schuldeisers om een akkoord te treffen. Na diverse oproepen in dagbladen bleek een groot deel van de crediteuren niet meer te achterhalen. Vooral de houders van blanco obligaties waren onbekend. Commissarissen en GS vermoedden dat zij door de hopeloze toestand geen waarde meer aan hun obligaties hechtten en dat die daardoor waren zoekgeraakt. Er gingen verhalen dat iemand zijn obligaties aan zijn kinderen had gegeven als kaftpapier voor schoolboeken en een zekere Van der Meulen had er een kamer mee behangen.³⁴

Met de crediteuren die wel opdaagden troffen de commissarissen een regeling. Deze bestond hieruit dat van de verschillende leningen slechts een bepaald percentage zou worden afgelost. Om het benodigde bedrag bij elkaar te krijgen, was een omslag nodig

³³ Van den Brink, 'Gespaard landschap', 43-44.

³⁴ NL-HaNA, Prov. Best. ZH, 3.02.27.01, inv. nr. 6457 (rapport 1850, pp. 4-5).

van 30 gulden per morgen, verdeeld over tien jaar. In totaal zou zo 70.936 gulden worden afgelost van de totale schuld van 1.275.505 gulden.³⁵ Aan crediteuren werd gevraagd dit akkoord te tekenen, wat het merendeel deed. Om het rechtsgeldig te maken, moest het worden goedgekeurd door koning Willem I. Dat ging echter niet, omdat niet alle crediteuren hun handtekening hadden gezet. Ook was het niet de bedoeling dat schuldeisers die niet meer achterhaald konden worden op deze manier hun rechten zouden kwijtraken.

Ondanks herhaald aandringen van de kant van de commissarissen kwam er geen oplossing. Ten langen leste probeerden ze in 1847 met een beroep op artikel 4 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering de veenderij failliet of in staat van kennelijk onvermogen te laten verklaren. Tevergeefs, want een geraadpleegde rechtsgeleerde gaf aan dat de veenderij ten eerste niet failliet kon worden verklaard omdat dit was voorbehouden aan vennootschappen van koophandel en ten tweede niet in staat van kennelijk onvermogen omdat dit slechts in bepaalde situaties tot de mogelijkheden behoorde.³⁶ Ten einde raad kwamen commissarissen in april 1850 met het genoemde rapport. Op basis hiervan werd het octrooi bij Koninklijk Besluit (KB) van 16 december 1853 ingetrokken.³⁷

Voorlopig beheer

In juni 1854, een half jaar na het intrekken van het octrooi, stelden GS in afwachting van een nadere regeling een commissie in die werd belast met het voorlopig beheer van de werken en eigendommen binnen de Geotrooieerde Vervening. De schouten van de ambachten Berkenwoude en Stolwijk werden benoemd tot leden van de commissie.³⁸ Zij moesten een actief beheer voeren en elk jaar aan GS rekening en verantwoording afleggen. Opbrengsten kreeg de commissie uit het verpachten van het viswater en het verhuren van wei- en hooiland. Deze inkomsten waren nodig om de grondlasten en de reparaties aan veenderijwerken te betalen.³⁹

Na de intrekking van het octrooi mocht er niet meer worden geveend. Toch kwam dit in de jaren erna nog regelmatig voor. Hoewel de daders in 1854 door de Arrondissementsrechtbank van Rotterdam een geldboete kregen opgelegd, bleef het mogelijk een vergunning tot vervening te krijgen. In 1855 werd namelijk door de Rijksontvanger, evenals in de tijd dat het octrooi nog geldig was, openbare bekendmaking gedaan dat de meter-taxateur gedurende de veentijd elke woensdag zitting hield in het gemeentehuis te Stolwijk om aanvragen voor taxatie in behandeling te nemen. Hij verstreekte dan vergunningen. Toen de commissie GS hiervan op de hoogte stelden, schreven die op hun beurt dat volgens de minister van Financiën de ontvangers niet bevoegd waren een vergunning te weigeren als de aanvrager voldeed aan de voorschriften. De ontvangers konden alleen wijzen op de inhoud van het KB. Wilden de aanvragers toch een vergunning, dan waren de ontvangers verplicht hun namen en de percelen die zij gingen vervenen door te geven aan de commissie. Die moest op haar beurt de vergunninghouders nauwlettend in de gaten houden en zo nodig gerechtelijke stappen ondernemen als het KB werd overtreden. Het is begrijpelijk dat door deze onduidelijke gang van zaken de commissie de verveningen in later jaren oogluikend toeliet.⁴⁰

Beheer door het hoogheemraadschap

In 1855 werd een nieuw reglement voor het hoogheemraadschap van de Krimpenerwaard vastgesteld. Artikel 108 van dit reglement bepaalde dat het hoogheemraadschap belast was met het toezicht op de verveningen en ontgrondingen in het gebied.⁴¹ GS besloten daarom in 1857 het beheer van de werken en eigendommen van de voormalige veenderij aan het hoogheemraadschap op te dragen. Dit betekende het einde van de commissie die met het voorlopig beheer belast was.⁴²

35 NL-RdmHHSK, E2, inv.nr. 31 (plan van akkoord, 1824).

36 NL-HaNA, Prov. Best. ZH, 3.02.27.01, inv.nr. 6457 (rapport 1850, pp. 10-11).

37 Teixeira de Mattos, De waterkeeringen III, 447-449.

38 NL-RdmHHSK, archief van de Commissie belast met het voorlopig beheer van de Geotrooieerde Vervening (E3), inv. nr. 3 (register van ingekomen stukken, 1854).

39 Ibidem, E3, inv.nrs. 6, 7, 9, 12 en 13.

40 Ibidem, E3, inv.nr. 1 (extracten GS van Zuid-Holland, 23-7-1855 en 13-2-1856).

41 Ibidem, archief van het hoogheemraadschap van de Krimpenerwaard (Deelarchief B), inv.nr. 378 (reglement 1855).

42 Ibidem, E3, inv.nr. 1 (brief GS van ZH, 14-7-1857).

Dijkgraaf en hoogheemraden bespraken in hun vergaderingen van 16 en 17 juni 1857 het besluit van GS en besloten voor te stellen de goederen van de veenderij publiek te verkopen en de gelden onder te brengen in een zogenaamde consignatiekas.⁴³ GS staken hier echter een stokje voor. In het gebied waren namelijk nog veel schuldeisers aanwezig die rechten konden laten gelden op de veenderijgoederen. Verkoop zonder hun toestemming zou leiden tot processen en daar werd niemand beter van. Het volledige beheer van de goederen moest in handen komen van dijkgraaf en hoogheemraden, die voor de daadwerkelijke administratie dan een commissie uit hun midden konden aanstellen. Dit diende namelijk apart van de overige beheerstaken plaats te vinden en er waren afzonderlijke rekeningen en begrotingen nodig. De batige saldi dienden te worden belegd in inschrijvingen op het Grootboek der Nationale Schuld ten name van dijkgraaf en hoogheemraden.⁴⁴

Op 29 januari 1858 vond de overdracht plaats. Er was inmiddels een commissie uit het college benoemd, bestaande uit twee hoogheemraden en de secretaris. Zij zetten het beheer van de veenderijwerken op dezelfde voet voort als de voormalige commissie belast met het voorlopig beheer.⁴⁵

Toch bleef er iets onbevredigends in de hele situatie. Nog steeds was de rekening met de schuldeisers niet vereffend en het leek er door de bepaling van GS dat de batige saldi belegd moesten worden niet op dat dit ooit nog zou gebeuren. Pas in 1871 kwam de eerste obligatiehouder hiertegen in het geweer. Op 12 september ontvingen de bestuurders van de gewezen verving een brief van J. van Goor en Zoon uit Amsterdam. Zij deelden mee voor 39.000 gulden aan obligaties te bezitten en te hebben gehoord dat er jaarlijks gelden werden belegd in inschrijvingen op het Grootboek. Zij vroegen zich af waarom zij als obligatiehouder geen rente uitgekeerd kregen. Als bewijs voor hun aanspraken stuurden ze een obligatie van 500 gulden mee.⁴⁶ Op 23 september schreef de dijkgraaf een brief terug, waarin hij aangaf aan deze situatie niets te kunnen veranderen. Het hoogheemraadschap was slechts beheerder; GS hadden besloten dat de gelden op deze manier moesten worden belegd. Zelf was hij ook aandeelhouder en had ook nog nooit rente ontvangen.⁴⁷ Van Goor wendde zich daarop tot GS, maar dit college achtte zich eveneens onbevoegd om rente uit te keren. In artikel 3 van het KB van 27 maart 1819 was namelijk bepaald dat bij intrekking van het octrooi door de koning nadere maatregelen zouden worden genomen betreffende de veenderijgoederen.⁴⁸

Waarschijnlijk naar aanleiding van deze kwestie drongen GS er in 1873 bij de regering op aan een wettelijke regeling te treffen om de waarde van de niet opgevraagde obligaties in de consignatiekas te storten, zodat ze na verloop van tijd aan de staat toevielen. De regering ging hier niet op in. Van Goor en Zoon lieten het na verloop van tijd op een proces aankomen. Op 21 april 1884 diende Engbert van Goor Czn, eigenaar van 179 aandelen, zijn eis in tegen het dagelijks bestuur van de Krimpenerwaard. Hij stelde dat dit bestuur, ondanks gerechtelijke aanmaningen, in gebreke was gebleven met het uitbetalen van rente. Van Goor eiste uitbetaling van 179.000 gulden als hoofdsom van de lening en 35.800 gulden als totaalbedrag van vier jaar rente.⁴⁹ Toen de zaak voor de Arrondissementsrechtbank in Rotterdam diende, concludeerde de rechter dat de zaak verjaard was.⁵⁰ Ook een ingesteld hoger beroep bij het Gerechtshof in Den Haag haalde niets uit; de rechter bevestigde het vonnis van de Arrondissementsrechtbank in Rotterdam.⁵¹ Schuldeisers konden dus definitief geen aanspraak meer maken op goederen van de voormalige veenderij.

In 1890 stelden GS voor de gelden in de kas van het hoogheemraadschap te storten. Artikel 34 van het oude vervingensreglement schreef dat ook voor, hoewel de verving natuurlijk onvoltooid was. Maar dit gebeurde niet. Er kwam pas een einde aan deze situatie bij de herziening van het reglement van het hoogheemraadschap in 1915-1916. Volgens het KB van 16 december 1853 tot intrekking van het octrooi moesten de betreffende landerijen gezien worden als een waterschap. In het herziene reglement werd opgenomen dat de eigendommen en werken van een opgeheven waterschap, alsmede alle rechten en verplichtingen die daaruit voortvloeiden, overgingen op het hoogheemraadschap van de Krimpenerwaard.⁵²

43 Kas bedoeld voor het bewaren van gelden waarover een rechtszaak loopt of waarvan uitkering aan de rechthebbende niet mogelijk is.

44 NL-RdmHHSK, Archief van de Commissie uit het college van dijkgraaf en hoogheemraden van de Krimpenerwaard, belast met het toezicht en beheer van de opgeheven verving (E4), inv. nr. 5 (notulen dijkgraaf en hoogheemraden, 16 en 17-6-1857, en besluiten GS, 22-9-1857 en 5-1-1858).

45 Ibidem, inv.nr. 5 (besluit GS, 16-1-1858 en proces-verbaal van overdracht, 29-1-1858).

46 Ibidem, inv.nr. 40 (brief van J. van Goor en Zoon, 12-9-1871).

47 Ibidem, (brief dijkgraaf aan Van Goor en Zoon, 23-9-1871).

48 Ibidem, (besluit GS, 28-12-1871).

49 Ibidem, (conclusie van eis, 21-4-1884).

50 Ibidem, (vonnis van 29-6-1885).

51 Ibidem, (vonnis van 27-12-1886).

52 Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen III*, 153-154.

De Stolwijkersluis

Na 1916 werd er door het hoogheemraadschap geen apart beheer meer gevoerd over de goederen van de veenderij. Vanaf die tijd was de veenderij als 'instituut' definitief ter ziele. Alleen in het landschap resteerden – en resteren ook nu nog – sporen van dit mislukte project. Het bekendste object is wel de Stolwijkersluis in de Gouderaksedijk in de gelijknamige buurtschap Stolwijkersluis. Deze sluis is als communicatiesluis gebouwd in 1800 en was bedoeld voor de afvoer van turf. Omdat de vervinging in het slop kwam, raakte de sluis in verval. In 1832 werd hij aan de zijde van de rivier afgedamd door een ellipsvormige dijk (zie afb. 6). Van 1888 tot 1982 was de sluis vervolgens weer in gebruik voor de aan- en afvoer van agrarische producten, maar nadien sloeg het verval opnieuw toe en werd hij voor de veiligheid afgesloten met een stalen damwand. Het hoogheemraadschap van de Krimpenerwaard, sinds 1917 eigenaar, ondernam diverse pogingen om de sluis kwijt te raken met als argument dat hij geen functie meer had voor de waterhuishouding. Ook zijn er plannen geweest de sluis te slopen. Een in 1988 opgerichte stichting tot behoud wist in 1990 gedaan te krijgen dat de sluis aangewezen werd als rijksmonument.⁵³

De afgetakelde sluis moest gerestaureerd worden, maar de betrokken partijen konden geen overeenstemming bereiken over het financiële aspect. Op 10 juli 2006 tekenden de gemeente Gouda, het hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard, de provincie Zuid-Holland en de Landinrichtingscommissie een intentieverklaring voor een haalbaarheidsonderzoek. Hierna werden twee subsidieaanvragen bij de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten ingediend, die allebei werden afgewezen. In september 2008 ging een brief naar de Rijksdienst waarin werd aangegeven dat dit onvermijdelijk zou leiden tot sloop van de sluis. Deze brief werd gezien als bezwaarschrift en terzijde gelegd. Pas in 2010 kwam er schot in de zaak. Op 27 januari voteerden Provinciale Staten van Zuid-Holland fondsen voor de restauratie. Op 31 maart besloot ten slotte de Verenigde Vergadering van het hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard tot restauratie, waarna op 17 juni het startsein werd gegeven.⁵⁴ Naast herstel van het metselwerk zal de sluis ook weer bevaarbaar worden gemaakt, deze keer voor recreatievaart.

Conclusie

In de inleiding zijn vragen gesteld naar de achtergronden van de vervinging en de mislukking van het project. Bij het eerstgenoemde aspect kunnen we niet heen om de persoon van Verhoeff. Hij onderkende de neergang van de Krimpenerwaard als gevolg van rivieroverstromingen en runderpest. Volgens Verhoeff kon alleen turfwinning de Waard er economisch weer bovenop brengen. Dit zou enerzijds inkomsten genereren en anderzijds de kwaliteit van het land verbeteren, doordat de onder de veenlaag liggende vruchtbare klei aan de oppervlakte zou komen. Hij ontwikkelde hiervoor een plan, maar het duurde maar liefst zestien jaar voordat er een ootrooi werd verleend. Dit is vooral te wijten aan

53 Van den Brink, 'Gespaard landschap', 37-40.
54 <http://www.stolwijkersluis.nl> (geraadpleegd september 2011).

Afb. 6. Affiche van de openbare aanbesteding van het afdammen van de Stolwijkersluis, gehouden op 28 april 1832 ten huize van Nicolaas Swanenburg te Stolwijkersluis. Collectie Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard, Rotterdam.

Besteding.

Van het leggen van eenen
BUITENDAM
om de **SCHUTSLUIS** bij
STOLWYKERSLUIS.

Ten huize van NICOLAAS SWANENBURG aldaar.
Op **ZATURDAG** den 28sten April 1832,
’s morgens ten 9 uren.

COMMISSARISSEN van **DIRECTIE**
der *Verveening* in den **CRIMPENREWAARD**, zijn
van meening in het openbaar te besteden:

Het leggen van eenen BUITENDAM
om de *Schutsluis* van voorn.
Verveening bij **Stolwijkersluis.**

Die genegen zijn aan te nemen komen
ten voorsz. dage ’s morgens te *negen* ure precies, ten
huize van NICOLAAS SWANENBURG voornoemd,
alwaar het bestek *drie* dagen te voren zal ter lezing
liggen.

Zullende ’sdaags voor de besteding des
namiddags aan de gegadigden aanwijzing in loco
worden gedaan en nadere informatien te bekomen
zijn bij den *Dijkbaas* van den *Crimpenrewaard*
DIRK SCHENK te **BERGAMBACHT.**

ZEGT HET VOORT.

Te **GOUDA**, bij **J. VAN BENTUM**, Stads-Drukker op de Markt.

de politiek instabiele situatie, met name de inval van de Pruisen in 1787 en de Bataafse Omwenteling van 1795. Toen het octrooi eindelijk werd verleend, was het animo van de landeigenaren flink afgenomen. De vervening kwam moeizaam op gang en al vrij snel tekende het debacle zich af.

Voor het tweede aspect, de mislukking van het project, zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. De belangrijkste is een tekort aan financiële middelen. Met geleend geld werd infrastructuur voor de vervening aangelegd, maar er stonden nauwelijks inkomsten tegenover. Hierdoor raakten de veenderijwerken al spoedig in verval. De aantrekkende landbouw droeg zeker bij aan het geringe animo voor de turfwinning. Tot slot kan de mindere kwaliteit van het veen een rol hebben gespeeld, al bestaat hierover bij deskundigen verschil van mening. Feit is dat dit pas in 1850 voor het eerst ter sprake kwam. Overigens heeft dit kwaliteitsaspect vaker een rol gespeeld in het mislukken van verveningsprojecten. Ook de vervening in de Rijnlandse Frederikspolder liep begin negentiende eeuw op niets uit omdat de grond niet geschikt was.⁵⁵

In 1853 werd het octrooi bij KB ingetrokken. Daarna begon het schuiven met de hete aardappel. Er werden wel commissies aangesteld voor het beheer van de veenderijgoederen, maar geen enkele overheidsinstantie wilde zijn vingers branden aan de juridische lacune die was ontstaan: hoewel de veenderij was opgeheven waren er nog tientallen schuldeisers die aanspraak konden maken op hun in het project gestoken geld en de rente daarop. En juist na de intrekking van het octrooi begonnen zij zich te roeren. Via de rechter probeerden zij hun geld terug te krijgen, maar tevergeefs. Ze kregen pas duidelijkheid in 1916 toen het reglement van het hoogheemraadschap werd gewijzigd. Hierin werd opgenomen dat de eigendommen en werken, alsmede de rechten en verplichtingen van de opgeheven veenderij, werden toegewezen aan het hoogheemraadschap. De obligatiehouders stonden met lege handen.

Het meest bekende restant van de veenderijwerken, nu in eigendom, beheer en onderhoud bij het hoogheemraadschap, is de Stolkwijker schutsluis. Na een periode van verval is deze sluis in 2011 gerestaureerd en geschikt gemaakt voor kleine recreatievaart. Een mooi object is hiermee als herinnering aan een mislukt verveningsproject behouden en kreeg tegelijkertijd een nieuwe bestemming. Soms is de toekomst glorieuzer dan het verleden.